

НАЗАРЕНКО М.М.

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА ТЕМАТИКА У ТВОРАХ А. МЕРДОК

У статті розглядається релігійно-філософська тематика як провідна у творчості англійської письменниці А. Мердок. Предметом дослідження постають романи “Пора ангелів” та “Черниці і солдати”. Вивчається специфіка символічної образності цих художніх творів. Значна увага приділена етико-естетичному компонентові структури романів. Проблематика творів розкривається через зіставлення матеріального та духовного чинників.

Ключові слова: релігія, мораль, образ, символ, моральна філософія, модернізм, постмодернізм.

This article deals with the religious and philosophical themes as the most important ones in I. Murdoch's creative work. The research objects are the novels “The Time of the Angels” and “Nuns and Soldiers”. The characteristic of symbolical images of these novels is studied. Considerable attention is paid to ethical and aesthetical components of the novel structure. The novel's problems are revealed by means of the material and spiritual factors correlation.

Key words: religion, moral, image, symbol, moral philosophy, modernism, postmodernism.

Романи відомої англійської письменниці, професійного філософа і драматурга Айріс Мердок, поява яких майже завжди викликала гостру полеміку, органічно ввійшли в історію сучасної англійської літератури. Мердок присвячено чимало статей, монографій, дисертацій, в яких пропонуються різноманітні тлумачення змісту й форми її романістики.

Початок творчості романістки припадає на те десятиріччя, яке пов'язується з проривом постмодернізму. Втім, її творчість не правомірно зводити лише до звичайної зміни культурних парадигм. Романістика Мердок є не просто певною перехідною формою, але водночас і своєрідним відхиленням від цієї норми. Її романи зберігають неповторні індивідуальні риси художнього

мислення авторки, і водночас вони вливаються у загальний стильовий потік другої половини ХХ століття. Вона належить до тієї генерації письменників, якій властиве вільне самовизначення, яка, звільняючись від влади будь-якого певного жанрово-стильового коду, використовує рівнопропорційну контамінацію компонентів різноманітних поетик і традицій. У романістиці Мердок проявляється багата культурно-філософська традиція, відчувається одночасна орієнтація і на фізичну, і літературну реальність, на поетику інтертекстуальності, на створення своєрідного художнього світу.

Актуальність обраної теми зумовлюється насамперед інтересом сучасної літературознавчої науки до проблеми моральності, до питань, пов'язаних із становленням та особливостями постмодернізму, його співвідношенням із модернізмом. Питання, які порушує письменниця у своїх творах, є актуальними у ХХІ столітті.

Автор статті має на **меті** проаналізувати твори А. Мердок, показати, що у творах письменниці закликає до морального удосконалення світу, звернення сучасної людини до релігійних цінностей, які зможуть допомогти подолати труднощі у сучасному жорстокому світі.

Предметом дослідження є романи “Пора ангелів” і “Черниці та солдати”.

Твори А. Мердок не перестають привертати до себе увагу читачів і критиків, акторів і режисерів, літературознавців і літераторів. Серед англійських дослідників слід згадати такі відомі імена, як П. Конрад, М. Бредбері, Е. Діпл, А. Байят, П. Вульф, Р. Рабінович. Значну увагу вивченню різних аспектів романів А. Мердок приділяли такі вітчизняні дослідники, як К. Генієва, В. Івашева, А. Ісламова, І. Левідова, Н. Лозовська, С. Павличко, М. Урнов, І. Уткіна, С. Філюшкіна, Г. Анікін, Н. Михальська, А. Саруханян, Н. Соловійова, В. Скорошенко та ін.

Як філософа та літератора, А. Мердок завжди цікавили проблеми морального вибору людини, свободи та влади, мистецтва і кохання. У своїх філософських роботах та художніх творах вона намагалася наблизитися до розуміння сенсу людського існування, співвіднести універсальні категорії

добра, істини, краси та знайти відповідь на споконвічне питання: “Як жити морально?”

Відмінна риса всіх романів А. Мердок – наявність сильного філософсько-морального підтексту, тому більшість критиків називають її романи філософськими. Авторку завжди цікавила природа Добра і Зла, вивчаючи яку, вона зверталася до досвіду багатьох філософів і з часом створила свою власну моральну філософію.

Проблема моральності найглибше розкривається у романі “Пора ангелів”. Це один із найбільш суперечливих художніх творів письменниці, проте саме в ньому у найбільш різких і незвичних контурах висвітлюється основна моральна проблема сучасності: втрата одвічних людських цінностей і загальне падіння християнської моралі. Окреслена проблема неодноразово піднімалася Мердок у філософських та художніх творах, в процесі творчої діяльності Мердок-письменниці, як і в роздумах Мердок-філософа, виявляється цікавість до взаємодії людини і світу, що має антропологічний сенс.

Варто зазначити, що тема моральності/ аморальності в романі не містична і не абстрактна. Письменниця досліджує різноманітні аспекти соціального явища: чому пересічна людина втрачає віру, терпить несправедливість, підкоряється жорстокості, піддається обману, як вона орієнтується між полюсами добра і зла під впливом тих чи інших чинників [5, с. 73].

На думку Ю. Левіна, однією з головних ідей роману “Пора ангелів” є також прагнення збагнути природу антиномії “добро-зло”, злого-доброго єства людської душі, знайти шляхи подолання зла. В цьому ракурсі простежується вплив філософії Кіркегора, але одночасно накладання ще кількох західноєвропейських філософських теорій, зокрема вплив ідеї І. Канта про одвічно злу людську природу. Цей роман сповнений демонів-ангелів та руйнівних сил, у ньому показано механізм стосунків носія зла з жертвами, частково як спосіб дискусійної інтерпретації ідей Ніцше про “смерть Бога”, в іншому разі з позицій психоаналізу З. Фрейда [4, с. 343].

Дослідники відмічають наявність у романі настрою безвиході та влади року над життям людини. У ранніх романах письменниці людина постає самотньою істотою, яка нездатна змінити своє життя, вимушена підкоритися невідомій темній силі, а проблема відчуження людини із роману в роман набуває різноманітних форм від конкретики до символіки.

Однією із особливостей прози Мердок є наявність демонічних героїв, а також алюзій на готичні романи з характерним для них пануючим злом. Романи “Єдинорог” та “Пора ангелів” наповнені фантастичним змістом, в яких Мердок звернулася до символів, щоб спробувати вирішити питання людського існування, дати читачеві змогу по-своєму тлумачити складну символіку і задуматися над власним буттям.

В.А. Скороденко виділяє типові для романів Мердок героїв, які, як правило, завжди присутні в тій чи іншій історії. Це демонічні герої, які мають владу над людьми, але не користуються нею, а лише грають на людському марнославстві. Інший тип героїв (Джеймс Тейпер Пейс – “Колокол”, Талліс – “Чесний програв”) є основним носієм моральної філософії письменниці, їх святість близька до християнської концепції відмови від особистісного “я” і полягає в любові до всіх людей.

У романі “Пора ангелів” одним із таких образів Добра (доброти) виступає ікона Трійці Пешкова. Хоча для нього вона наразі не має релігійного значення, однак зрозуміло, що від того сама ікона не втрачає своєї сакральності. Як сказано в романі, лише “зовнішня міфологія змінюється, внутрішня (духовна) істина залишається незмінною”. У літературно-філософських інтенціях героя Маркуса прослідковуються його філософські міркування про деміфологізацію релігії і моралі. Саме тут проривається голос самої Мердок: “Позбавлена міфу, релігія, можливо, відіме, але моральність змушена буде жити” [7, с. 68]. Текст показує, що моральність без Добра є значно більшою небезпекою. Подібні думки висловлює Мердок у своїх філософських есе, вона пропонує звернутися до моральної філософії, яку вважає “найважливішою з усієї людської діяльності” [8, с. 363]. Найбільше їй імпонує платонівська концепція Добра.

Письменниця вважає, що образ Добра найменше піддається спотворенню, він найбільш реалістичний, саме тому його найзручніше застосовувати у міркуваннях про моральне життя.

Тема релігії та людини є провідною у романі “Черниці і солдати”. Цей твір належить до заключного періоду творчості письменниці, відзначеного переосмисленням життєвого досвіду, духовних пошуків та світоглядних коливань. “Сам твір перевантажений відчутним синергізмом релігійно-філософських концептів, що утруднює його сприйняття. Високий концентрат людського фактору визначає символіку тексту “Черниць і солдатів”, висвітлюючи, зокрема, ідеологічну позицію самої А. Мердок” [3, с. 88].

Образ католицької черниці в романі А. Мердок втілює героїня Анна Кевідж, яка, будучи схимницею, залишає монастир, щоб жити поза його межами. Її рішення зумовлене бажанням “створити новий вид віри, особисто для себе, а це можливо, лише будучи у миру” [6, с. 98]. На думку Анни, у стінах монастиря неможливо дотримуватися своїх переконань, тим більше їх відстоювати. К. Армстронг пояснює релігійні переживання героїні відходом самої письменниці від секулярних догм традиційної релігії. Дослідниця наголошує на тому, що А. Мердок дає життя вірі у безпосередньому людському досвіді поза межами міфів і практик [2, с. 12].

У роздумах черниці Анни знаходить відображення мердоківське розуміння релігії. “Усвідомлення того, що саме діяльне вираження власних релігійних переконань у зіткненні з проблемами життя є свідченням їхньої справжності чи ефемерності, можна вважати ідейним стрижнем символічної парадигми “черниця” [3, с. 89].

Активним знаком у романі є символ хреста. Внаслідок смерті Христа цей символ співвідносять з образом муки та смерті. Разом із тим, він є символом нового вічного життя, подарованого людині внаслідок хресних мук Господа. Хрест у романі умовно символізує вибір, який Анні щоразу доводиться робити. Він дарує свободу, здобуття якої потребує неабияких зусиль та відповідальності за зроблений вибір.

Твір А. Мердок слід вважати христоцентричним, оскільки символ Христа стає ідейним центром не лише образу черниці Анни, але й усієї персоносфери роману. Натомість символічний образ Христа як такий в цьому зрізі сприймається в антропоцентричних вимірах, оскільки повністю зорієнтований на людину. Христом просякнута вся художня тканина роману: сповідання або заперечення Його вчення визначає характер образів цього тексту. Тут образ Христа стає символом віри, яка полягає у сповіданні християнських заповідей та намаганні своїм життям наблизитися до життя Самого Бога.

Дотичним до запропонованого тут тлумачення романного образу Христа є аргумент А. Лосева про те, що художній образ символізується, коли вказує на щось значне [5, с. 29]. Мердоківський Христос є медіативним символом єднання різних онтологічних площин буття, зокрема, буття божественного та земного.

Символічну образність роману А. Мердок “Черниці і солдати” відзначає метафоричність, амбівалентність, антропоцентризм, а також гнучкість по відношенню до поліфонізму різноманітних традицій і поетик. “Онтологічна векторність цієї символіки вказує на спільний концептуальний центр образів черниці та солдата. Даний фокус утворюється завдяки міазматичному перетину обох парадагмальних знаків роману. Останні є безпосередніми виразниками ідейності, закладеної в романі” [3, с. 95].

Твір концентрує всю проблематику тексту навколо категорії індивіда, зосереджується на його особистісній моральній ідентифікації, проголошує два шляхи морального становлення та протистояння жорстокості світу – шлях ченця або воїна.

На думку авторки, основне завдання моральної філософії та релігії – допомагати людині подолати в собі зло, стати духовно кращою особистістю, мати співчуття і повагу до людської індивідуальності.

У **висновках** слід зазначити, що філософські ідеї та концепції А. Мердок у багатьох романах спрямовані на розв’язання важливих світоглядних проблем. Одну з провідних позицій у романах займає філософське осмислення релігійно-

етичної проблематики. Письменниця прагнула морального вдосконалення сучасної людини, тому бінарні опозиції та антиномії “людина-Бог”, “ангели-демони”, “добро-зло”, “моральний-аморальний” тощо, які з’єднують різноманітні елементи світоглядної моделі художнього твору Мердок, допомагають виявити основні причини насущних соціальних проблем та визначити особливості антропологічного характеру їхніх передумов.

Література

1. Аникин Г. Современный английский роман / Г. Аникин. – Свердловск : Издательство Уральского университета, 1971. – С. 216-252.

2. Армстронг К. Предисловие / К. Армстронг // Мердок А. Монахини и солдаты : роман ; пер. с англ. В. Минушина. – М. : Эксмо; СПб. : Домино, 2009. – С. 7-18.

3. Дерикоз О. Антропологічні виміри христоцентричної символіки в романі А. Мердок “Черниці та солдати” / О. Дерикоз // Питання літературознавства : науковий збірник / гол. ред. О.В. Червінська. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – Вип. 80. – С. 88-95.

4. Левин Ю. Повествование у А. Мердок (“Время ангелов”) / Ю. Левин // Избранные труды. Поэтика. Семиотика. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 420-434.

5. Лосев А. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Лосев. – 2-е изд., испр. – М. : Искусство, 1995. – С. 5-95.

6. Мердок А. Монахини и солдаты : роман / А. Мердок ; пер. с англ. В. Минушина. – М. : Эксмо; СПб. : Домино, 2009. – 640 с.

7. Murdoch I. The Time of the Angels / I. Murdoch. – Triad Panther, 1978. – 224 p.

8. Murdoch I. On “God” and “Good” / I. Murdoch // The Anatomy of Knowledge. – Lnd., 1969.

9. Rabinovitz R. Iris Murdoch / R. Rabinovitz. – N.Y., L., 1968. – 49 p.